

МІЖОСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ПРИЧИНИ, СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

УДК 376:316.483-053.5

DOI: 10.12958/2227-2747-2019-3(172)-55-67

Алексєєва Оксана Радиславівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна
alekseevaoksana36@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3719-6775>

Курлішук Інна Іванівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет
Імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна
innakurlishchuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7980-7090>

Одним із кроків гуманізації всієї системи освіти, що відповідає пріоритетам державної політики за сучасним євроінтеграційним вектором України, є рівний доступ до освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку. А відтак, запровадження інклюзивної освіти є одним із модернізаційних напрямів Нової української школи, яка стартувала у 2018 – 2019 навчальному році.

Цей крок був зумовлений орієнтацією на європейський і міжнародний досвід, де для забезпечення права на якісну освіту цих дітей міжнародна практика пропонує широкий вибір доступних форм здобуття освіти: індивідуальну, дистанційну, екстернатну, «школи консультаційних класів», «школи другого шансу», «вечірні школи», а також «включені» («інклюзивні») форми навчання. Останні дають змогу дітям з особливими потребами навчатися спільно зі своїми

здоровими однолітками, що ефективно впливає на рівень їхньої соціалізації. Також наша країна в грудні 2009 року ратифікувала Конвенцію ООН щодо прав дітей та прав інвалідів (Адаптована конвенція, 2006). Так, у статті 24 «Освіта» зазначено, що члени-учасники цієї конвенції повинні забезпечити інклюзивну освіту на всіх рівнях. Ідеться про подолання явища сегрегації та забезпечення необхідних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах.

Отже, наша сучасна школа спрямована на створення умов для успішного навчання й виховання дітей з особли-

вим потребами. Іншими словами, сучасна школа має стати інклюзивною.

Включення дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в спільноту однолітків вимагає подолання бар'єрів, що заважають їхньому соціальному функціонуванню та гальмують процес поступового входження в соціальне середовище. Держава має надавати можливості засвоєння життєвих навичок, які спрямовані на підвищення інтеграції в соціум осіб із вадами (Офіційний сайт МОН України).

Інклюзивна освіта – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісного навчання шляхом організації діяльності в освітніх установах на основі застосування особистісно зорієнтованих методів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей. Визначення оптимальних шляхів і засобів упровадження інклюзивного навчання базується на основі відповідного нормативно-правового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення (Гевко, 2019, с. 53).

Але питання інклюзії варто розглядати не тільки в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей, ніхто не має відчувати свою уразливість. Важливо, щоб із першого року навчання дітей із вадами здоров'я в закладі загальної середньої освіти створенням їхньої освітньої траєкторії займався професійно підготовлений спеціаліст – учитель початкових класів, асистент учителя, від фахової компетентності яких залежить реалізація завдань інклюзивної освіти.

Мета інклюзивної освіти НУШ – створити умови, щоб жоден з учнів з особливими освітніми потребами не відчував себе іншим, зайвим, небажаним. Тож організація інклюзивних класів і груп у закладах освіти є цінною і для дітей з особливими освітніми по-

требами та їхніх однолітків, і для педагогів, батьків, керівників закладів освіти, зрештою для суспільства загалом (Офіційний сайт).

Проблему визначення сутності поняття «інклюзивна освіта» широко досліджують зарубіжні автори (Д. Армстронг (D. Armstrong), Т. Бут (T. But), Г. Левін (H. Levin), Т. Лорман (T. Lorman), А. Міллвард (A. Millwar), Д. Мітчелл (D. Mitchell), Д. Риндак (D. Ryndak), С. Робсон (S. Robson), А. Сандер (A. Sander) та ін.). Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Колупаєва, В. Ляшенко, Ю. Найда, Л. Прядко, О. Савченко, Л. Савчук, Н. Софій, О. Столяренко, А. Шевчук та ін., присвячують свої праці проблемам залучення дітей з особливими потребами до навчання в закладах загальної середньої освіти, їхній реабілітації та соціалізації.

Інклюзивна освіта покликана створити для кожної дитини сприятливі умови для самореалізації, соціалізації в природному середовищі, для розкриття здібностей і талантів; а також надати необхідну допомогу та підтримку з боку однолітків, педагогічного колективу закладу освіти та відповідних спеціалістів. Як нове явище для української школи вона ще потребує більш ґрунтовного вивчення й у частині організації такого виду навчання, яке охоплює різноманітний контингент учнів і диференціює освітній процес, зважаючи на потреби дітей усіх груп та категорій; зокрема в питаннях створення сприятливого освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Тобто йдеться про сприятливий позитивно-емоційний клімат у класі, у закладі освіти, який є визначальним у бажанні дитини йти до школи, у стимулюванні її до вияву активності та творчості в освітньому процесі. А відтак, недостатньо висвітленою в педагогічному дискурсі постає проблема міжособистісних конфліктів, їх попередження й розв'язання в умовах інклюзії.

Тож актуальність цієї розвідки не викликає сумнівів та зумовлює *мету* статті й *завдання* – з'ясувати причини та природу міжособистісних конфліктів першокласників, які виникають в освітньому середовищі інклюзивного класу, та запропонувати дієві шляхи профілактики й розв'язання конфліктів, що дозволить створити безпечне й сприятливе для розвитку та самореалізації всіх учасників освітнього процесу (дітей з особливими потребами, дітей з типовим рівнем розвитку (ТРР), батьків та педагогічних працівників) освітнє середовище.

Для досягнення поставленої в роботі мети використано комплекс методів: порівняльно-педагогічний аналіз та узагальнення теоретичних джерел з метою розкриття концептуальних положень щодо з'ясування умов і причин виникнення міжособистісних конфліктів у середовищі дітей молодшого шкільного віку, зокрема першокласників; та особистісно зорієнтований і особистісно діяльнісний підходи у визначенні педагогічної медіації як сучасної ефективної методики подолання конфліктних ситуацій в інклюзивних класах і створення сприятливого морально-психологічного клімату в освітній установі для дітей і дорослих, яка працює за інклюзією.

Як уже було зазначено, в Україні на виконання ст. 3 Закону України «Про освіту» створюються рівні умови доступу до освіти, отже, нарешті діти з особливими освітніми потребами отримали рівний доступ до якісних освітніх послуг завдяки інклюзивному навчанню. Інклюзія в широкому розумінні – це включення, додавання, зміни в середовищі відповідно до індивідуальних потреб людини. Основними завданнями інклюзивної освіти є: залучення в освітній процес кожної дитини за допомогою освітньої програми, яка відповідає її здібностям; задоволення індивідуальних освітніх потреб особистості з ООП, забезпечення умов її супроводу; набуття дітьми соціальних норм та навичок поведінки; формування в дітей активної життєвої позиції

та соціальної значущості в колективі однолітків; уміння перетворювати свої недоліки на плюси та використовувати їх для розвитку; формування комунікативних навичок з однолітками та дорослими; участь у колективному житті класу (школи).

Цілком погоджуємося з думкою дослідників Н. Софій та Ю. Найди щодо розуміння інклюзії і як політики, і як процесу, що передбачає отримання більших можливостей у навчанні та соціальному житті для всіх дітей (і з ООП, і з ТРР) (Софій, 2007). Такий вид навчання уможливорює надання необхідної психолого-педагогічної та медико-соціальної допомоги дітям, які цього потребують, дозволяє максимально наблизити її (допомогу) до місця проживання дитини з ООП, забезпечити батьків такої дитини кваліфікованою консультативною підтримкою, а також підготувати дитину з ООП до повноцінного життя в суспільстві, а суспільство – до прийняття людини з особливими освітніми потребами як повноправного члена.

З-поміж багатьох законодавчих, економічних і процесуальних заходів, спрямованих на створення належного інклюзивного середовища, актуальним постає питання психолого-педагогічних умов у частині встановлення постійного сприятливого морально-психологічного клімату, позбавленого гострих конфліктних ситуацій, для комфортного існування й усебічного розвитку дитини з ООП в інклюзивному класі. Разом з цим намагання створити такі умови для дитини з ООП у жодному разі не повинно відбуватися за рахунок ігнорування, обмеження чи утискування інтересів дітей із типовим рівнем розвитку. Такий баланс необхідний для створення безконфліктного педагогічного середовища, у якому задоволення потреб усіх учасників освітнього процесу відбуватиметься природно й завдання інклюзії вирішуватимуться в повному обсязі, демонструючи високі результати соціалізованості дітей.

Погоджуючись із методистами (Дмитренко, 2018, с. 12 – 13), переко-

нані, що важливими кроками в напрямі створення такого середовища є *відмова* від стереотипних поглядів на дитину з ООП, на вчителів, які будуть або за рахунок посиленої уваги до дитини з ООП менше приділяти уваги дітям з ТРР, або не звертатимуть належної уваги дитині з ООП; на учнів, які не прийматимуть дитину з ООП; на освітній процес із його усталеними технологічними підходами; *формування* з перших днів перебування дітей у школі *атмосфери*, заснованої на ідеях інклюзії (рівність, взаєморозуміння, взаємодопомога); розбудова *школи* як спільноти, де панує *співпраця*, а не конкуренція; прищеплення віри у свої сили кожному члену шкільного колективу.

В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. Численні теоретико-емпіричні дослідження (Калініченко, 2012, с. 124) доводять, що:

- в інклюзивному середовищі діти з порушеннями психофізичного розвитку демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми порівняно з тими, які мали такі обмеження (наприклад, перебували на індивідуальному домашньому навчанні);

- в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з нетиповими здібностями;

- для дітей з ООП створюється індивідуальна програма розвитку, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок протікає ефективніше, а академічні досягнення покращуються;

- посилюється соціальне сприйняття дітей з особливими освітніми потребами завдяки груповій методиці навчання в інклюзивних школах. Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її недолік, та починають усвідомлювати, що між ними є багато спільного;

- дружні стосунки між дітьми з порушеннями психофізичного розвитку та звичайними дітьми зазвичай частіше розвиваються в інклюзивному середовищі.

Дослідження підтвердили, що діти в інклюзивному закладі мають надійніші й триваліші зв'язки з друзями, ніж діти в сегрегованому середовищі. Це особливо справедливо в ситуації, коли діти відвідують місцеву школу у своєму районі та мають більше можливостей бачитися з друзями після уроків (Калініченко, 2012, с. 124).

Аргументів на користь перебування учнів в інклюзивному освітньому середовищі достатньо, щоб опонувати твердженню про те, що решта дітей отримує менш якісну освіту в інклюзивному середовищі чи опиняється в менш сприятливих соціальних умовах. Якщо представити колектив однолітків (клас) як мінімодель суспільства, то очевидним стає факт, що від перебування в інклюзивному класі виграють усі: і діти з ООП та їхні батьки (опікуни), і діти з ТРР та їхні батьки, оскільки всі вчаться жити повноцінно в соціумі на гуманістичних засадах взаємоповаги та взаємодопомоги.

Але, на превеликий жаль, для нашого суспільства загалом й освіти зокрема лишається реальністю факт байдужості, нерозуміння, несприйняття й цурання несхожості та особливостей інакшого, «особливого». Отже, і в школі дитина, яка не відповідає суспільній «нормі» чи «стандарту», часто стає причиною конфлікту між учасниками освітнього процесу. Інклюзивна освіта передусім спирається на прийняття й підтримку таких дітей і має ці конфліктні ситуації попередити й не допустити, навчити всіх учасників освітнього процесу толерантного, безконфліктного сприйняття один одного, що стане запорукою цивілізованого життя в гуманному суспільстві, де кожен член має рівні права на самореалізацію.

Безперечно, кожна дитина унікальна, має власні інтереси, і уникнути конфліктів неможливо. Особливо гостримі вони стають у так звані конфліктні періоди, коли відбувається зміна способу діяльності, що спричиняється до світоглядних переорієнтацій і відображаєть-

ся в поведінці. Першим таким переламним періодом є перший клас для дитини молодшого шкільного віку, коли ситуація її розвитку ускладнюється розширенням кола спілкування дитини, появою нового виду діяльності – навчання, формуванням світоглядних позицій, систем цінностей, які визначатимуть поведінку дитини тепер і надалі. В інклюзивних класах діти включені в освітній процес і вперше мають змогу взаємодіяти між собою, вони досягають основи незалежного життя, засвоюють нові форми поведінки, спілкування. І часто виникають різного роду протиріччя – думок, поглядів, установок, поведінки тощо, що й стає причиною конфліктів. Чинники, які впливають на міжособистісні стосунки дітей: особистісні особливості дитини, включаючи такі властивості, як спрямованість, темперамент, характер; соціальні ролі, виконувані особистостями; емоційні стосунки дитини з соціальним оточенням; сприйняття й оцінка дитиною свого соціального оточення; сформовані/несформовані навички соціально прийнятної/асоціальної поведінки дитини щодо інших людей (Гевко, 2019, с. 27).

Існують різні типи соціально-педагогічних конфліктів між учасниками інклюзивної освіти. В основному це міжособистісні конфлікти, що визначаються за п'ятьма рівнями: «учень – учитель», «учень – учень» «учитель – учитель», «учитель – адміністрація», «учитель – батьки», «батьки – батьки». В основі названих вище конфліктів лежать протиріччя світоглядних позицій, систем цінностей, думок, поглядів, установок. Учневі, а особливо дитині з особливими освітніми потребами, важко щодня виконувати вимоги вчителів на уроках і перервах (такі діти можуть засміятися, заплакати, утекти в кінець класу, не виконати вимогу-прохання вчителя, відреагувати неадекватно на неї тощо) і правила поведінки в школі, тому існує незначне недотримання загального порядку, адже життя учнів у школі не обмежується навчанням, мож-

ливі зміна настрою, образи, сварки тощо. Кожен учень з ООП має рекомендації психологів, які обов'язково мають бути вивчені й ураховані вчителями в подальшій роботі на кожному етапі, починаючи від планування.

Регулярно фахівці школи (психолог, соціальний педагог, корекційний педагог, асистент учителя) проводять моніторинг успішності, стану здоров'я і психічного стану дитини. Правильно реагуючи на поведінку такої дитини, учитель бере ситуацію під власний контроль і відновлює порядок. Швидка й поверхова оцінка вчинку дитини веде до помилок, викликає обурення і в дитини з ТРР, і в учня з ООП несправедливістю з боку вчителя, і тоді педагогічна ситуація переходить у конфлікт.

У психології конфлікт найчастіше трактується як актуалізоване протиріччя, зіткнення протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій, думок, поглядів суб'єктів взаємодії чи опонентів (від лат. *opponentis* – заперечує) і навіть зіткнення самих опонентів (Зінченко, с. 39).

У педагогіці під конфліктом розуміють також «найбільш гострий спосіб усунення суперечностей, що виникають у процесі взаємодії, який полягає в протидії суб'єктів конфлікту і звичайно супроводжується негативними емоціями» (Ішмуратов, 2001, с. 81).

Серед радянських та українських досліджень з проблематики конфліктів відзначимо праці В. Агеєва, О. Анцупова, Ф. Бородкіна, Л. Виготського, Н. Вишнякової, Н. Гришиної, М. Коряк, К. Левіна, М. Обозова, В. Ольшанського, А. Петровського, Т. Полозової, О. Шипілова та ін. Питання конфліктної поведінки молодших школярів та способи її корекції порушено в студіях І. Дубровіної, А. Захарової, О. Зотової, В. Кондрашенко, Т. Снегір'ової, І. Фурманова, С. Хоружого та ін. Формування позитивних взаємин між дітьми вивчали І. Дубровіна, Ю. Костюшко, О. Поєнко, М. Рібакова, Л. Фрідман. Проте питання конфлікту в умовах інклюзивної освіти залишається відкритим.

Міжособистісний конфлікт – ситуація протистояння двох або кількох учасників, яка сприймається та переживається ними (або щонайменше одним із них) як значуща психологічна проблема, що вимагає свого вирішення й викликає активність сторін, спрямовану на подолання суперечності та вирішення ситуації в інтересах обох чи однієї зі сторін (Гришина, 2003, с. 42). Перші теоретичні та експериментальні дослідження міжособистісних конфліктів були проведені К. Левіним, який розглядав їх у контексті задоволення/незадоволення потреб особистості. Конфлікт він визначає як ситуацію, у якій на індивіда діють протилежно спрямовані сили приблизно рівної величини (Левин, 2000, с. 13).

Але найбільший внесок у дослідження міжособистісних конфліктів зробив, на нашу думку, М. Дойч. У його теорії конфлікт описується як результат об'єктивного зіткнення інтересів унаслідок двох типів взаємодії – конкуренції і кооперації. Конфліктним, на думку вченого, є конкурентна взаємодія, коли досягнення цілей однієї сторони заважає досягненню цілей іншої, виникає суперництво, яке зумовлює використання тактики загрози та хитрості; обмеження комунікації; мінімізацію усвідомлення подібності в цінностях і зменшення чутливості до протилежних інтересів тощо.

Кооперація, навпаки, є найбільш ефективним типом взаємодії. Її відрізняє відкритість у комунікації, посилення сприйнятливості учасників подібністю і спільністю інтересів, збільшення бажання допомагати іншим тощо (Донцов, 1980, с. 123).

Суперечності призводять до конфліктів тільки тоді, коли вони зачіпають соціальний статус особи, матеріальні або духовні цінності, престиж, моральну, етичну гідність особистості. Такі суперечності не тільки викликають негативну оцінку, але й супроводжуються різними емоційними афектами – почуттями образи, гніву, презирства, обурення, страху. Емоції нерідко штовхають людину на

боротьбу, і в цьому випадку замість суперечності виникає протистояння (Олексієнко, 2010, с. 121).

Зазвичай міжособистісний конфлікт в інклюзивній освіті виникає на основі *об'єктивних умов*, при цьому провідну роль відіграє *суб'єктивний чинник*. Конфлікти типу «учень – учень» між першокласниками постійно відбуваються як конфлікти лідерства, в основі яких – недостатність або відсутність комунікативної компетентності серед дітей ООП і дітей із типовим рівнем розвитку; причиною можуть стати недотримання поведінкових норм – зневажання, плітки, заздрість через протиставлення особистості дитини з ООП колективу, існування улюбленців учителів, коли діти з ТРР уважають, що вчитель приділяє більше уваги дитині з ООП.

На конфліктність учнів помітно впливають їхні індивідуально-психологічні особливості, зокрема агресивність: наявність у класі агресивних учнів підвищує ймовірність конфліктів не лише за їхньої участі, але й без них. Об'єктом агресії часто стає дитина з ООП, а причинами – бажання виділитися серед однолітків; безсердечність і жорстокість, прикладом яких є часто позиція й поведінка дорослих щодо людей з ООП; в агресивності учнів може бути винна сім'я дитини з ООП, у якій культивується думка щодо особливостей дитини й необхідності особливого ставлення до неї (і якщо очікування дитини не виправдовуються, наприклад, вона не отримує бажаної підвищеної уваги, то виникає конфлікт); агресивність – явище вікове, пов'язане з надлишком енергії, що є характерним для дітей молодшого шкільного віку. Конфлікти між учнями у школі виникають, зокрема, і через провини, порушення загальноприйнятих норм поведінки.

Також зазначимо, що діти з ТРР не всі й не завжди доброзичливо ставляться до дітей з ООП і готові прийняти поруч із собою «особливих» дітей. Діти з ООП часто дивні на вигляд («весь у собі») і за поведінкою, і за пізнаваль-

ним рівнем відмінні від дітей з ТРР, у яких виникає питання: «Чого вони тут сидять і для чого?» І для уникнення конфліктних ситуацій необхідно пояснити учням з ТРР, що знаходження в загальноосвітній школі таких дітей треба не стільки хворим дітям, скільки їм самим. Їм жити в одному суспільстві. Ставлення однолітків до дітей з ООП безпосередньо залежить від установок дорослих щодо дітей з ООП і загально-го клімату в класі.

В освіті виділяється тип конфлікту, умовно названий «організаційним», або «структурним», він пов'язаний з організацією освітнього процесу (розподілом навантаження, розкладом занять, кількістю в класі дітей з ООП). Причиною може бути негативне ставлення до спільного навчання з боку батьків дітей з ТРР. Батьки побоюються, що присутність в одному класі дітей, які потребують особливого ставлення й підтримки, може затримувати розвиток їхньої дитини; з приводу зниження вимоги до їхнього класу й орієнтації на потреби дітей з ООП на шкоду іншим дітям. Однак світовий і вітчизняний досвід показує зворотне, як уже було зазначено в статті. Успішність дітей із ТРР не знижується, а часто їхні оцінки навіть вище, ніж у звичайному класі.

З іншого боку, батьки дітей з ООП схильні до гіперопіки своїх дітей, побоюються несправедливого ставлення до їхньої дитини з боку однокласників, учителів та їхніх батьків, що може стати причиною появи «напружених» відносин таких батьків і створення з будь-якої адаптаційної ситуації конфлікту.

Конфлікти дітей – це не просто негативні явища в дитячому житті, це особливі, значущі ситуації спілкування, які виконують функцію соціалізації на відповідному етапі формування особистості (Ложкін, 2006, с. 199). Підхід до конфлікту як до чинника, що детермінує процес особистісного зростання, заснований на теоретичному положенні про інтеріоризацію як основний механізм набуття суб'єктивного внутріш-

нього світу. Будучи формою зовнішньої протидії, зіткнення думок, оцінок і способів поведінки, завдяки рефлексії конфлікт може породжувати внутрішні суперечності, сумніви, боротьбу мотивів як атрибуту «складного» внутрішнього світу особистості (Ложкін, 2006, с. 193).

Отже, участь у конфліктах демонструє неминучий момент дорослішання: через подолання внутрішніх і зовнішніх конфліктів відбувається формування особистості дитини. Ефективність подолання конфлікту залежить від психологічної готовності протистояти йому й від вміння управляти своїми емоціями у складних ситуаціях. Тобто в дитини має бути сформована готовність до конструктивного вирішення конфлікту. А тому вчитель має бути готовий не тільки долати труднощі, що виникли, а й створювати умови, які б блокували виникнення подібних труднощів, не допускаючи їх трансформацію в конфлікти, які можуть сповільнювати й деформувати процес становлення особистості дитини.

Перше й головне завдання вчителя – не допустити конфліктних ситуацій серед дітей в інклюзивному класі. Слід культивувати в них почуття толерантного ставлення до всіх людей, які мають ту чи ту відмінну ознаку.

Важливо не лише терпимо ставитися до дитини, яка навчається за інклюзією, але й толерантно та приязно включати її в усі сфери учнівського життя. Це є ознакою високорозвиненого суспільства, яке проголошує толерантність основою людських стосунків. Коли учні включені колективно в процес допомоги, вони відразу відчувають свою значущість та обов'язок. Насправді дитячі серця швидко відгукуються на допомогу дітям з особливими освітніми потребами, важливо лише дорослим посіяти ці зерна в душі дітей та самим демонструвати позитивний приклад. Проте турбота та увага не повинні бути надмірними та перерости в гіперпклування. Дитина з ООП не повинна відчувати, що вона особлива та займає виняткове становище. Добре, коли

вона почуватиметься природно, такою, як усі, та досягне самостійності, наскільки це можливо (Назарова, 2010, с. 165).

Звичайно, у створенні такого толерантного й природного для розвитку першокласників середовища треба передусім урахувати психологічні особливості дитини цієї вікової категорії.

Завдання вчителів і адміністративних працівників школи полягає в запобіганні конфліктів у рамках організації освітнього процесу. Для цього слід розуміти причини й умови їх виникнення, а також регулярно проводити оцінку стану педагогічної системи загалом. Вирішення конфліктів включає діагностику конфлікту, вибір методів і способів його розв'язання і безпосередню практичну діяльність щодо його усунення.

Якщо ж попередити конфлікт не вдалося, то треба педагогічно грамотно, на користь дитини підходити до розв'язання проблеми, що сталася, якомога швидше, щоб не переводити конфлікт із предметного поля в емоційне, бо негативні емоції заважатимуть конструктивному вирішенню проблеми. Тож учитель повинен правильно визначити свою позицію в конфлікті. Поступово завдяки копіткій індивідуальній роботі на основі особистісно зорієнтованого підходу вже на етапі планування своєї роботи, особистій гуманістичній позиції до кожної дитини в класі, підкреслено позитивному ставленні до дитини з ООП учитель власною поведінкою може попереджувати появу міжособистісних конфліктів між учнями в колективі.

Спільне навчання дітей з ООП і дітей з ТРР неможливе без толерантного ставлення до особливостей один одного, без готовності до вибудовування партнерських і дружніх, а не конкурентних відносин, без природного прийняття один одного. Молодші школярі при формуванні своєї позиції й ставлення до людей і навколишнього світу спираються на позицію, яку транслиують дорослі, зокрема батьки й учителі.

Очевидним є факт, що наразі небагато батьків і педагогів готові психологічно прийняти «особливу» дитину, допомогти адаптуватися в просторі класу, подбати про стосунки з іншими дітьми. Це відбувається з різних причин, основні з яких – низький освітній і культурний рівень батьків та недостатній рівень підготовки педагогічних працівників до ефективного створення інклюзивного освітнього середовища, у якому не матимуть місце міжособистісні конфлікти. Необхідно констатувати, що більшості вчителів не вистачає терпіння і знань про способи профілактики й вирішення конфліктів, досвіду запобігання конфліктам і знань психологічних особливостей дітей з ООП, а школам – спеціально підготовлених фахівців – корекційних педагогів, психологів, дефектологів та ін.

Отже, сучасна школа потребує нових підходів, технологій і методик, за допомогою яких в освітньому закладі запровадиться й ефективно діятиме система оцінки індивідуальних особливостей учнів і вчителів, що запобігатиме появі конфліктних ситуацій в освітньому процесі. Однією з таких сучасних методик може стати *шкільна медіація*, що дозволяє створювати безпечне середовище в освітній установі для дітей і дорослих. Цей метод забезпечує дітей почуттям захищеності, дозволяє навчити й приймати переконання інших людей і робить їх рівноправною стороною в пошуку виходів із будь-якого конфлікту. Шкільна медіація є методом профілактики і встановлення взаємодії, що дає можливість навчити дітей і дорослих конструктивної поведінки в конфлікті й будь-яких конфліктних ситуаціях. Головне завдання методу – розвиток умінь вести конструктивний діалог і виходити з конфліктних ситуацій без «втрат», захищати свої інтереси й приймати іншу людину, визнаючи її право на захист власних інтересів (Шамликашвили, 2014, с. 16).

Метод шкільної медіації як сучасна комунікативна технологія взаємодії

вчителя з учнями й батьками показує нові підходи та шляхи подолання складних і конфліктних ситуацій саме в інклюзивному просторі школи. Він дозволяє ефективно попереджати й вирішувати конфліктні ситуації, створює безпечне середовище для всіх учасників навчально-виховного процесу від дошкільних установ до вищої школи і є особливо актуальним на етапі входження першокласника в освітній процес.

В основі методу шкільної медіації лежить позитивне спілкування, оскільки якість спілкування впливає на якість освіти. Учитель бере на себе роль посередника (медіатора), який грамотно регулює процес конфлікту і плавно підводить сторони до його вирішення. Тільки виявляючи всебічну поінформованість про сучасну школу, компетентність, учитель підвищує якість освіти і створює відповідні умови для розвитку «незвичайної» дитини. Використання методу шкільної медіації дозволить задовольнити потреби учасників інклюзивної освіти в безпеці, захищеності, стабільності, можливості приймати своє рішення й потім самому його впроваджувати. Це можливо завдяки дотриманню *принципів* медіації, які передбачають захорону насильницьких дій, образ, порушення конфіденційності і сприяють задоволенню потреб людини в захищеності (Шамликашвили, 2014, с. 26).

Метод шкільної медіації показує свою ефективність у стійких дитячих колективах при формуванні навичок конструктивної поведінки в конфлікті, уміння у співпраці долати найскладніші суперечності, враховувати соціально-психологічні особливості взаємодії на різних рівнях відносин «учень – учень», «учень – учитель», «учитель – батьки».

У ході профілактично-роз'яснювальної роботи діти стають більш терпимими до особливостей поведінки один одного, і тоді конфлікти між учнями на цьому ґрунті не виникатимуть. Повністю виключити всі конфлікти, звичайно, неможливо, але знизити їхню кількість за допомогою цього методу цілком реально.

Медіатор у ході зустрічей з учнями створює умови для відновлення здатності дітей розуміти один одного й особливо спроможності учня з ТРР розуміти свого однолітка з ООП. Під час таких зустрічей важливо, щоб сторони мали можливість звільнитися від негативних емоцій.

Однією з важливих особливостей проведення медіації та роботи медіаторів в інклюзивному просторі є використання відновлювального підходу для вибудовування позитивної комунікації між учасниками інклюзії, набуття розуміння дітьми з ТРР вчинків і поведінки учнів з ООП і прийняття їх у своїй спільноті.

До шкільної медіації за потреби можуть бути залучені вузькопрофільні фахівці, зокрема дитячі лікарі-неврологи, лікарі-психіатри. Зазначені особи беруть участь у роботі шкільних служб медіації (примирення) як медіатори за умови освоєння ними відповідних програм або виконують функції експерта з окремих питань. Медіація та медіативний підхід є соціально значущим інструментом, спрямованим на попередження виникнення конфліктів, вирішення розбіжностей, створення безпечного середовища для життєдіяльності та соціалізації дітей, батьків та педагогічних працівників.

Отже, концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей: усі діти є цінними й активними членами суспільства. В інклюзивних класах НУШ взаємодія між учнями з ООП та дітьми з ТРР сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків, завдяки чому діти вчаться природно сприймати й толерантно ставитися до людських відмінностей, стають більш чуйними, готовими допомогти.

У процесі грамотної інклюзії значну роль відіграє організація системи ефективного психолого-педагогічного супроводу процесу інклюзивної освіти із взаємодією діагностико-консультативного, корекційно-розвивального, лікувально-профілактичного, соціально-трудового напрямів діяльності; охорона та зміцнення фізичного й нервово-психіч-

ного здоров'я дітей; створення єдиного психологічно комфортного освітнього середовища для дітей, які мають різні освітні можливості, шляхом усунення стереотипів у суспільній свідомості щодо ставлення до дітей з особливостями в розвитку та подолання негативних особливостей емоційно-особистісної сфери завдяки залученню «звичайних» та «особливих» дітей до успішної діяльності на основі створення стійкої мотивації до освіти, власної зацікавленості в позитивних навчальних результатах. Це створить передумови для запобігання виникненню міжособистісних конфліктів в освітньому процесі.

Найефективнішим способом попередження й розв'язання конфліктних ситуацій може стати медіація як продиктований гуманістичною педагогікою метод, здатний істотно поліпшити клімат у класі, освітньому закладі та стати тим безпечним психологічним простором, у якому при використанні інструментів медіації учасники інклюзивної освіти зможуть по-новому ставитися до складних життєвих ситуацій. При цьому знизиться імпульсивність у конфліктних ситуаціях, що допоможе дітям, батькам і вчителям вибудувати комфортне освітнє середовище в школі для всіх учасників інклюзивної освіти.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні особливостей проведення медіації, аналізі основних методик та умов їх застосування, а також у з'ясуванні психолого-педагогічних ви-мог до особистості шкільного медіатора.

Література

Адаптована конвенція ООН щодо осіб з особливими потребами. Нью-Йорк. 13 грудня 2006 р. URL: <http://www.osmhi.org/index.php?page=200&news=401&pages>.

Гевко І. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. *Наук. вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського: Пед. науки.* 2019. №1 (64). С. 52 – 58.

Гришина Н. В. Психология конфликта. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 464 с.

Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П. Працюємо з «особливою» дитиною у «звичайній» школі. Харків: ВГ «Основа», 2018. 120 с.

Донцов А. И., Полозова Т. А. Проблема конфликта в западной психологии. *Психологический журнал.* 1980. Т. 1. С. 119 – 133.

Зинченко В. П., Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь. Москва: АСТ; АСТ-Москва; Прайм-Евроник, 2008. 109 с.

Ішмуратов В. П. Конфлікти і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів: навч. посібник. Київ: Наукова думка, 2001. 190 с.

Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць.* 2012. № 9 (11). С. 120 – 126.

Левин К. Разрешение социальных конфликтов; пер. с англ. И. Ю. Авидон. Санкт-Петербург: Речь, 2000. 407 с.

Ложкін Г. В. Психологія конфлікту: теорія та сучасна практика: навч. посіб. Київ: ВД «Професіонал», 2006. 416 с.

Назарова Д. В. Психолого-педагогічне вирішення конфліктних ситуацій серед молодших школярів. *Вісник НТУУ – КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2010. № 3. С. 163–167.

Олексієнко С. Б. Конструктивна та деструктивна функція міжособистісних конфліктів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки.* 2010. № 24–25. С. 120–123.

Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>. Інклюзивна освіта в початковій школі НУШ. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2593-nklyuzivna-osvta-v-pochatkovy-shkol-nush>

Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. / кол. авт.: Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін.; за заг. ред. Даниленко Л. І. Київ, 2007. 128 с.

Шамликашвили Ц. А., Хазанова М. А. Метод «школьная медиация» как способ создания безопасного пространства и его психологические механизмы. *Психологическая наука и образование*. 2014. № 2. С. 26 – 33.

Overcoming Psychological Barriers to Peaceful Conflict / C. C. Gayer, Sh. Landman, E. Halperin, D. Bar-Tal. *Journal of Conflict Resolution*. 2009. Vol. 53. № 6. P. 951 – 975.

References

Adaptovana konventsiiia OON shchodo osib z osoblyvymy potrebamy. Niu-York. 13 hrudnia [Adapted UN Convention on Persons with Disabilities]. (2006). Retrieved from <http://www.osmhi.org/index.php?page=200&news=401&pages> [in Ukrainian].

Hevko, I. (2019). Inkliuzyvna osvita v Ukraini: suchasnyi stan ta problemy rozvytku [Inclusive education in Ukraine: current state and development problems]. *Nauk. visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlyn'skoho: Ped. nauky*, 1 (64), 52–58 [in Ukrainian].

Grishina, N. V. (2003). *Psikhologiiia konflikta* [Psychology of conflict]. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

Dmytrenko, K. A., **Konovalova, M. V.** & **Semyvolos, O. P.** (2018). Pratsiuemo z «osoblyvoiu» dytynoiu u «zvychainii» shkoli [We work with a «special» child in a «common» school]. Kharkiv: VH «Osнова» [in Ukrainian].

Dontcov, A. I. & **Polozova, T. A.** (1980). Problema konflikta v zapadnoi psikhologii [The problem of conflict in Western psychology]. *Psikhologicheskii zhurnal*, 1, 119–133 [in Russian].

Zinchenko, V. P. & **Meshcheriakov B. G.** (2008). Bolshoi psikhologicheskii

slavar [Great psychological dictionary]. Moscow: AST; AST-Moscow; Praim-Evroznak [in Russian].

Ishmuratov, V. P. (2001). Konflikty i zghoda. Osnovy kohnityvnoi teorii konfliktiv [Conflicts and consent. Fundamentals of cognitive conflict theory]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Kalinichenko, I. O. (2012). Osoblyvosti formuvannia inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyscha dlia zabezpechennia vsebichnoho rozvytku dytyny [Features of the formation of an inclusive educational environment to ensure the comprehensive development of the child]. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: zb. nauk. prats, 9 (11), 120–126 [in Ukrainian].

Levin, K. (2000). Razreshenie sotcialnykh konfliktov [Social Conflict Resolution]. (I. Iu. Avidon, Trans.). Saint Petersburg: Rech [in Russian].

Lozhkin, H. V. (2006). *Psikhologiiia konfliktu: teoriia ta suchasna praktyka* [Psychology of conflict: theory and modern practice]. Kyiv: VD «Profesional» [in Ukrainian].

Nazarova, D. V. (2010). Psykhologohopedahohichne vyrishennia konfliktnykh sytuatsii sered molodshykh shkoliariv [Psychological and pedagogical solution of conflict situations among junior schoolchildren]. *Visnyk NTUU – KPI. Filosofiia. Psykhologiiia. Pedahohika*, 3, 163–167 [in Ukrainian].

Oleksienko, S. B. (2010). Konstruktyvna ta destruktivna funktsiia mizhosobystisnykh konfliktiv [Constructive and destructive function of interpersonal conflicts]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky*, 24–25, 120–123 [in Ukrainian].

Ofitsiinyi sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. Inkliuzyvne navchannia [Inclusive education]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-nav-channya>. Inkliuzyvna osvita v pochatkovii shkoli NUSh [Inclusive education in the primary school of the new Ukrainian school]. Retrieved from [Освіта та педагогічна наука № 3 \(172\), 2019 65](https://www.ped-</p></div><div data-bbox=)

rada.com.ua/article/2593-nklyuzivna-osvta-v-pochatkovy-shkol-nush [in Ukrainian].

Kolupaieva A. A., Sofii, N. Z. & Naida, Yu. M. (2007). Kontseptualni aspekty inkluzyvnoi osvity. Inkluzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta uprav-linnia [Conceptual aspects of inclusive education. Inclusive school: features of organization and management]. Kyiv [in Ukrainian].

Shamlikashvili, C. A. & Hazanova, M. A. (2014). Metod «shkol'naya mediaciya» kak sposob sozdaniya bezopasnogo prostranstva i ego psihologicheskie mekhanizmy [The method of «school mediation» as a way to create a safe space and its psychological mechanisms]. Psihologicheskaya nauka i obrazovanie, 2, 26–33 [in Russian].

Gayer, C. C., Landman, Sh., Halperin, E. & Bar-Tal D. (2009). Overcoming Psychological Barriers to Peaceful Conflict. Journal of Conflict Resolution, 53, 6, 951–975.

Алексеева О. Р., Курлищук І. І. Міжособистісні конфлікти першокласників в умовах інклюзивної освіти: причини, способи врегулювання

У роботі розкрито сутність понять «інклюзія», «інклюзивна освіта»; акцентовано увагу на основних завданнях інклюзивної освіти в Україні відповідно до ратифікованих міжнародних конвенцій та законодавчих документів, покладених в основу такої освіти, яка визнана одним із пріоритетних напрямів Нової української школи.

З'ясовано, що інклюзивна освіта, ураховуючи світові тенденції і напрацювання та досвід запровадження в Україні, цілком здатна за умови ефективної організації створити для кожної дитини сприятливі умови для самореалізації й соціалізації в природному середовищі; дитині з особливими потребами та її батькам надати кваліфіковану консультативну підтримку, підготувати до повноцінного життя в суспільстві, а суспільство – до прийняття людини з особливими потребами як повноправного члена.

Визначено основні чинники, які впливають на міжособистісні стосунки першокласників, і причини виникнення конфліктних ситуацій; схарактеризовано природу конфліктної поведінки молодшого школяра в умовах інклюзії. Розкрито сутність медіації як основного профілактичного й найбільш ефективного сучасного методу психолого-педагогічного супроводу розв'язання міжособистісних конфліктів першокласників в умовах інклюзивної освіти з урахуванням концептуальних дитиноцентричних положень Нової української школи, які ставлять дитину як індивідуальність на чолі освітнього процесу.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, конфлікт, міжособистісний конфлікт, першокласник, шкільна медіація.

Алексеева О. Р., Курлищук И. И. Межличностные конфликты первоклассников в условиях инклюзивного образования: причины, способы урегулирования

В работе раскрыта сущность понятия «инклюзия», «инклюзивное образование»; акцентировано внимание на основных задачах инклюзивного образования в Украине в соответствии с ратифицированными международными конвенциями и законодательными документами, являющимися основой такого образования, которое признано одним из приоритетных направлений создания Новой украинской школы.

Выяснено, что инклюзивное образование, учитывая мировые тенденции и наработки и опыт внедрения в Украине, вполне способно при условии эффективной организации создать для каждого ребенка благоприятные условия для самореализации и социализации в естественной среде; ребенку с особыми потребностями и его родителям оказать квалифицированную консультативную поддержку, подготовить к полноценной жизни в обществе, а общество – к принятию человека с особыми потребностями как полноправного его члена.

Определены основные факторы, влияющие на межличностные отношения первоклассников, и причины возникновения конфликтных ситуаций; охарактеризована природа конфликтного поведения младшего школьника в условиях инклюзии. Раскрыта сущность медиации как профилактического и наиболее эффективного современного метода психолого-педагогического сопровождения разрешения межличностных конфликтов первоклассников в условиях инклюзивного образования с учетом концептуальных положений Новой украинской школы, которые ставят ребенка как индивидуальность во главу образовательного процесса.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование, конфликт, межличностный конфликт, первоклассник, школьная медиация.

Aleksieieva O. R., Kurlishchuk I. I. Interpersonal Conflicts of First Grade Pupils in the Context of Inclusive Education: Causes, Methods of Resolution

The essence of the concepts 'inclusion', 'inclusive education' has been revealed in the work; the emphasis has been placed on the main tasks of inclusive education in Ukraine in accordance with ratified international conventions and legislative documents that form the basis of such education, which is recognized as one of the priorities of the New Ukrainian School.

It has been established that inclusive education, with the account of global trends, developments and experience of implementation in Ukraine, is quite capable of effective organization to create favorable conditions for each child for their self-actualization and socialization in the natural environment; to provide qualified counseling support to a child with special needs and their parents, to prepare them for a full life in society, and for society to accept a person with special needs as a full-fledged member.

The article has clarified the main factors that affect the interpersonal relationships of first-graders, and the causes of conflict situations; the source of conflict behavior of a primary school child in the conditions of inclusion has been characterized. The essence of mediation as the main preventive and most effective modern method of psychological and pedagogical support for resolving interpersonal conflicts of first-graders in inclusive education with the account of the conceptual child-centered principles of the New Ukrainian School has been described.

Key words: inclusion, inclusive education, conflict, an interpersonal conflict, a first-grader, school mediation.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2019р.

Прийнято до друку 28.10.2019р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О.Л.